

САНЧЕНКО О. І.,
аспірант кафедри
права інтелектуальної власності
та корпоративного права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 347.786

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ ОКРЕМИХ ВИДІВ ТЕАТРАЛЬНИХ ПОСТАНОВОК

У статті проведено класифікацію театральних постановок за критерієм їхнього змісту на художні, документальні, історичні, фольклорні, сакральні. Запропоновано застосування диференційованого підходу до розробки та встановлення правового режиму використання і захисту театральних постановок з урахуванням виявленої специфіки їх різновидів.

Ключові слова: театральна постановка, об'єкт права інтелектуальної власності, документальні театральні постановки, фольклорні театральні постановки.

В статье проведена классификация театральных постановок по критерию их содержания на художественные, документальные, исторические, фольклорные, сакральные. Предложено применение дифференцированного подхода к разработке и установлению правового режима использования и защиты театральных постановок с учетом выявленной специфики их разновидностей.

Ключевые слова: театральная постановка, объект права интеллектуальной собственности, документальные театральные постановки, фольклорные театральные постановки.

The author classifies theater the criterion of their contents in artistic, documentary, historical, folklore, sacred in the article. The author offers an application of a differentiated approach to the development and establishment of the legal regime of use and protection of theater considering the specifics of their varieties.

Key words: theatrical performance, object of intellectual property, documentary drama, folk theater performances.

Вступ. Театральні постановки залишаються малодослідженим об'єктом права інтелектуальної власності в сучасній українській науці. Це, зокрема, має прояв у відсутності розробок теоретичних основ щодо дефініції, ознак та класифікацій театральних постановок. У результаті цього різноманітність сучасних театральних продуктів залишається поза ефективним правовим регулюванням та належним науковим вивченням. Зокрема, театральні постановки можна класифікувати за змістом, і даний поділ має суттєве теоретичне і практичне значення. Воно проявляється, насамперед, у тому, що в залежності від конкретного різновиду театральної постановки є необхідність у вирішенні різних правових проблем.

Театральна постановка являє собою складний твір, тобто поєднує в собі кілька творів, що належать до інших видів мистецтв і тому мають різні правові режими. Окремі питання, пов'язані з правовим регулюванням відносин у театральній діяльності, висвітлювалися в наукових працях таких вчених, як А. Антонова, Г. Алтинбаєва, Ю. Вахитова, І. Матвеев,

І. Лагуєва, Є. Ліхотникова, М. Малєїна, М. Таєвська, І. Рабинович, М. Расходніков, Ю. Федорова, Н. Федорченко та ін. Однак поза увагою вітчизняних науковців залишилося питання про визначення театральної постановки як самостійного об'єкта права інтелектуальної власності, класифікація за критерієм змісту, що вимагає проведення відповідного поділу з урахуванням сучасних тенденцій розвитку театрального мистецтва та стану відповідного спеціального законодавства.

Постановка завдання. Отже, метою даної статті є проведення класифікації театральних постановок за змістом та аналіз правових особливостей кожного з їх різновидів.

Результати дослідження. Театральні постановки можна класифікувати за цілою низкою критеріїв, що представляють інтерес для правової науки. Однак у межах нашого дослідження ми зацентруємо увагу саме на розподілі всіх театральних постановок за змістом.

1. *Художні.* Переважна більшість театральних постановок відносяться саме до художніх – вони зображують життя, особливості людських взаємин, проблеми суспільства та особистості, різні аспекти взаємодії людини та природи. Автор художнього театрального твору вільний у виборі тем, засобів виразності, формулюванні основної ідеї постановки. Однак слід погодитися з професором Р.Б. Шишкою у його думці про те, що творчість, яка суперечить принципам моральності та гуманізму, спрямована на руйнування людського життя і здоров'я, довілля, всього доброго, справедливого та прекрасного, не може охоронятися правом [1, с. 5].

2. *Документальні.* Документальний театр – це театр, в якому документ виступає головною літературною основою, при цьому ним може бути історичний документ, документ, отриманий від конкретної людини, чи навіть людина-документ [2]. Документальний театр базується на текстах вербальних, тобто використовує метод створення тексту для театральної вистави шляхом монтажу дослівно записаної мови реальних людей [3]. У драматургічний текст часто перероблюється і автобіографічна проза.

Якщо розуміти документальний театр як представлений на сцені текст, який не призначений початково для сцени та не складений драматургом, то можна точно назвати рік його появи – 1925. Саме в цьому році Ервін Піскатор поставив перший документальний спектакль «Незважаючи ні на що». Він став першою постановкою, єдиною текстуальною та сценічною основою якої склав документ – уся постановка була одним грандіозним монтажем справжніх промов, статей, газетних вирізок, листівок, фотографій та фільмів про війну, історичних осіб та сцен [4].

У документального театру є кілька особливостей, які мають правове значення та потребують свого дослідження.

По-перше, оскільки основою для такого твору виступає документ, то виникає необхідність особливого поводження із ним: а) використання без спотворень; б) дотримання контекстуальної коректності (тобто недопустимість виривання фраз чи зображень з контексту); в) використання такого документу на законних підставах (інформація без обмеження доступу, законність отримання та опрацювання документу). При цьому слід підкреслити, що у документальній театральній постановці може бути художнє оформлення – наприклад, введення інтегративного художнього героя, додаткові вигадані репліки, діалоги, позасценічний голос коментатора тощо. Однак ці художні засоби виразності не затіняють документальної основи, а навпаки, слугують способом повноцінного розкриття змісту та ідеї твору.

По-друге, у документальній театральній постановці має бути творчий характер. Це особливо важливо у зв'язку з тим, що автор такої постановки оперує переважно не власними фантазійними образами, а конкретними документально підтвердженими фактами, що суттєво обмежує діапазон його творчості. Однак творчий характер простежується у формулюванні основної ідеї постановки, авторському підборі певної послідовності документальних складових, створенні авторського оформлення постановки за допомогою художніх засобів виразності. Наявність творчого характеру відрізняє документальну театральну постановку від констатації фактів, уроку історії чи випуску новин.

По-третє, особливістю документального театру є те, що в ньому фігурують переважно конкретні реальні люди, їхні образи, факти з біографії, цитати тощо. Це актуалізує необхід-

ність дотримання особистих немайнових прав фізичних осіб, які зображуються в документальній театральній постановці. Багато учасників історичних подій були незадоволені тим, як їх зобразили на сцені. Судовий позов Кайзера Вільгельма, який виражав протест проти свого зображення на сцені, був задоволений [4]. Яскравим прикладом також був активний супротив відомого фізика Д. Оппенгеймера, який довгий час не визнавав слів, які йому приписували творці документальної постановки. Однак у 1964 році театральну постановку «Справа Оппенгеймера» все ж поставили Ервін Піскатор та Пол Верхувен [4]. Правовий захист порушених прав фізичних осіб у подібних випадках здійснюється в порядку позовів про захист честі та гідності, недоторканості особистого життя, розповсюдження недостовірної інформації про особу, таємницю листування та особистих паперів тощо.

По-четверте, документальні театральні постановки в переважній більшості мають соціально-політичний характер. Інтерес до такого театру традиційно підвищується після глобальних соціальних потрясінь (світові війни, геноцид), шоків вплив яких ставить під сумнів можливості чисто художнього осмислення сутності та послідовності подій. Так, канон драматургічної документалістики вважається п'єса Петера Вайса «Дізнання», в якій він монтує протоколи Франкфуртського суду над функціонерами Освенціма [4]. Актуальний соціально-політичний відтінок документальних театральних постановок вимагає дотримання законодавчих принципів щодо захисту суспільної моралі.

По-п'яте, часто в документальних спектаклях актори виконують ролі на безоплатній основі, що не позбавляє їх суміжних прав на виконання. Така альтруїстична особливість документальних постановок пояснюється обмеженістю їхньої глядацької аудиторії та важким процесом комерціалізації такого театрального продукту. Однак цінність жанру документального театру полягає у його злободенності, актуальності, достовірності.

3. *Історичні.* Історичні театральні постановки мають багато спільного з документальним театром, однак вони не тотожні. Основна різниця полягає в тому, що історичний театральний твір за основу має реальні історичні події, зображує історичних героїв, однак таке зображення є художнім, а не достаменним. Якщо в документальному творі використовуються цитати, конкретні запозичені фрагменти документів, фото – тобто те, що створювалося без спеціальної сценічної мети, то в історичному творі літературна чи інша мистецька основа є результатом спеціальної авторської праці. Історичні театральні постановки можуть бути виконані в будь-яких жанрах та з використанням будь-яких видів мистецтв, проте їх усіх об'єднують спільні особливості, що витікають зі змісту даних творів. Історичні театральні постановки часто виконуються в рамках історичних фестивалів. При цьому головним чинником при проведенні таких фестивалів, напевно, є місце та час проведення дійства, наприклад: 1) під відкритим небом «у чистому полі» (Латвія, середньовічний фестиваль «Цесіс», 2004 рік); 2) під відкритим небом у міському середовищі (Україна, середньовічний «Фестиваль ковалів «Залізний лев», місто Львів, вересень 2008 р.); 3) у сформованому історичному середовищі (Україна, середньовічне арт-шоу «Ніч у Луцькому замку», місто Луцьк, замок Любарта, червень 2008 р.) [5, с. 138].

Слід спеціально підкреслити, що історичні театральні постановки можуть містити образи не лише реальних історичних осіб та описи конкретних подій. До історичних театральних постановок відносяться також ті твори, в яких зображено абстрактні історичні образи, узагальнені, характерні для певної епохи персонажі (наприклад, лицарські турніри, гладіаторські бої тощо)

Дискусійним питанням є необхідність у правдивості та вірогідності історичних театральних постановок. Справа в тому, що авторське художнє бачення може зображувати історичні події чи їхніх дійових осіб відмінно від загальноприйнятого варіанту. На нашу думку, такі твори не можуть піддаватися цензурі та виправленню на предмет невідповідності реальним фактам, адже театральна постановка, навіть історична, в першу чергу, є об'єктом авторського права.

4. *Фольклорні.* Як відомо, фольклор – це народна творчість, що відображає традиції, цінності, ідеали та прагнення цього народу, формує його культуру. Фольклорна театральна

постановка – це театральний твір, створений на фольклорному матеріалі. При цьому слід відмежовувати фольклор від обряду – хоча ці явища схожі, вони не тотожні [6, с. 16]. Фольклорний театр – це особлива форма збереження та передачі традиційної культури, котра тісно пов'язана з обрядово-ритуальними практиками, але багато в чому відрізняється від них. Театралізація фольклору представляє собою практику інституціональної та міжособистісної взаємодії з метою організації публічних народних вистав, які зберігають специфічні ознаки традиційного мистецтва (синкретизм, імпровізаційність, вербальність, канонічність) [7, с. 20]. Особливостями фольклорних театральних постановок виділяють однопросторовість (єдність глядацького залу та сцени); інтерактивність (постійний діалог з глядачем, активно включеним у дійство); функціональна умовність реквізиту (костюмів, речей); ігровий, обрядовий характер дійства; узагальненість образів [8, с. 136].

Фольклорний театр часто розуміється досить вузько – лише як народне театральне-драматичне мистецтво, що включає тільки театральні явища у фольклорі: розігрування театральних сцен народними виконавцями, лялькові та вертепні вистави тощо [9, с. 25]. Однак таке бачення фольклорного театру занадто обмежене. Можливо, такий підхід обумовлюється змішуванням понять «фольклорний» та «народний» театр. Під терміном «народний театр» історично ховаються інші значення. По-перше, народний театр розумівся в значенні доступного для широких мас, демократичного (наприклад, постановки «Фолькстеатру» у Відні). Однак у такому театрі виконуються постановки не обов'язково з фольклорною тематикою. По-друге, в радянські часи народним театром називали театральні колективи, організовані з непрофесійних акторів. Сучасним законодавством подібну творчість визначено як аматорське мистецтво.

На нашу думку, більш вдалою узагальнюючою назвою для театральних постановок фольклорного змісту буде «етнографічний театр». Такі театри відомі історії (наприклад, гуцульський етнографічний театр) та сучасності (фольклорно-етнографічний конний театр «Запорізькі козаки»).

Основна правова проблематика фольклорних театральних постановок сконцентрована у встановленні авторства на твір. Справа у тому, що законодавством України проведено чітке розмежування: відповідно до ст. 10 Закону України «Про авторське право та суміжні права» фольклор як твори народної творчості не є об'єктом авторського права, а відповідно до ст. 8 цього Закону обробки фольклору, придатні для сценічного показу, визнаються об'єктами авторського права. Це означає, що театральна постановка може бути створена на основі фольклорного матеріалу, містити в собі народні пісні, танці, персонажів в якості складових частин, однак обов'язковою умовою охороноздатності такої постановки має бути художня обробка етноматеріалу, його оригінальна переробка.

При цьому вітчизняне законодавство вводить поняття похідного твору – такого твору, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (наприклад, обробка фольклору чи інша переробка твору). Вважаємо, що у випадку використання в театральному творі певних оброблених фольклорних елементів (пісень, танців тощо) за умови, що основний зміст театральної постановки є оригінальним, не робить таку театральну постановку похідним твором.

5. *Сакральні*. Театральне мистецтво виконує багато задач, серед яких, окрім зображення життя, людських стосунків, емоцій, історичних подій, зустрічається задача розкриття певного сакрального змісту. До таких театральних постановок відносяться ті, основна ідея яких стосується божественних, релігійних, ірраціональних, містичних понять та явищ. Сакральний театр, його феномен, динаміка і внутрішня єдність, котра організує його зсередини, на рівні системи жанрів висуває на перший план домінуючий жанр – містерію [10, с. 4]. Театральні вистави у жанрі містерії притаманні середньовічному мистецтву, однак окремі твори створюються і у XX столітті (наприклад, містерія Луїджи Даллапиккола «Іов»). Сакральний театр постає там, де актуалізується потреба в пропаганді театральними засобами тієї або іншої цінності як абсолютного авторитета (ствердженню якого й підпорядкований магістральний жанр сакрального театру – містерія, котра у процесі трансформації розширюється на дрібніші жанри) [10, с. 4].

Проте сакральний театр існує не лише в рамках містерії. Театральні постановки можуть бути виконані в інших жанрах, однак за тематикою змісту та основною ідеєю відноситися до сакральних. Зокрема, дослідники відносять до таких творів постановки театру Леся Курбаса «Березіль».

Театральні постановки сакрального змісту повинні відповідати законодавчим вимогам щодо захисту суспільної моралі, зокрема уникати пропаганди релігійної ворожнечі чи нетерпимості, поважати релігійні почуття громадян.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження було класифіковано театральні постановки за критерієм їхнього змісту на художні, документальні, історичні, фольклорні, сакральні. Кожен з окреслених різновидів театральних постановок був детально проаналізований з позиції права, у результаті чого було виявлено правові особливості, притаманні кожній групі театральних постановок. Виконане дослідження має суттєве теоретичне та практичне значення, адже вказує на високу варіативність змісту театральних постановок як об'єктів права інтелектуальної власності та демонструє необхідність застосування диференційованого підходу до розробки правового режиму даних об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Шишка Р.Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Р.Б. Шишка. – О., 2004. – 37 с.
2. Руднев П. Этика документального театра / П. Руднев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://postnauka.ru/video/13744>.
3. Апчел О.А. Документальный театр как вид современной постдраматической театральной культуры / О.А. Апчел // Научные записки Ровенского государственного гуманитарного университета. – 2012. – Вип. 18. – Т. 1.
4. Мамадназарбекова К. История факта: истоки и вехи документального театра / К. Мамадназарбекова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oteatre.info/istorija-fakta-istoki-i-vehi-dokumentalnogo-teatra/>.
5. Проскуряков В.І. Историчні ремесла як складова театралізованих видовищ в українських містах (на прикладі Львова) / В.І. Проскуряков, С.О. Іванов-Костецький // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 656 : Архітектура. – С. 135–139.
6. Федас Й. Фольклорний театр і обряд / Й. Федас // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – № 8. – С. 14–17.
7. Пушкарев В.Г. Культурный потенциал современного фольклорного театра : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. искусств. : спец. 24.00.01 – теория и история культуры / В.Г. Пушкарев. – СПб, 2011. – 24 с.
8. Пушкарев В.Г. Фольклорный театр как особая зрелищная форма в России / В.Г. Пушкарев // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2010. – № 3. – С. 133–139.
9. Еникеева А.Р. Традиционный фольклорный театр: историческое развитие и возрождение в современном этнокультурном пространстве / А.Р. Еникеева // Вестник КГИК. – 2015. – № 1. – С. 24–30.
10. Клековкін О.Ю. Сакральний театр у генезі театральних систем: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. мист.: спец. 17.00.01 – теорія та історія культури; 17.00.02 – театральне мистецтво / О.Ю. Клековкін. – К., 2003. – 24 с.

